

©Pokrajinski arhiv Maribor

1.08 Objavljen znanstveni prispevek na konferenci
1.08 Published Scientific Conference Contribution

Bojan HIMMELREICH*

VARSTVO ARHIVSKEGA GRADIVA GLEDALIŠČ V JAVNIH ARHIVIH IN DRUGOD V SLOVENIJI

Izvleček:

Članek želi prikazati probleme, ki se pojavljajo pri delu javnih arhivov z gledališči v Sloveniji. Slednji imajo zelo različen odnos do sodelovanja z javnimi arhivi. Stiki med Zgodovinskim arhivom Celje in Slovenskim ljudskim gledališčem Celje so primer uspešnega večdesetletnega sodelovanja. Pri predaji in hrambi gradiva gledališč v arhivih se pojavlja vrsta problemov, ki jih je mogoče reševati le s sodelovanjem. Avtor piše tudi o vprašanju lastnega varstva arhivskega gradiva gledališč. Članek prinaša podatke o drugih kulturnih zavodih in ostalih, ki hranijo gradivo, povezano z delom gledališč.

Ključne besede:

varstvo arhivskega gradiva gledališč, elektronsko gradivo, lastno varstvo arhivskega gradiva gledališč

Abstract:

Protection of Archives Created by Theatres Kept in Public Archives and Elsewhere in Slovenia

The article aims to present problems occurring in relations between public archives and public theatres in Slovenia. The latter have very different attitude about cooperation with public archives. Contacts between Historical Archives Celje and Slovene People's Theatre Celje is a good example of decades-old cooperation. In transfer procedures and the protection of archives created by theatres many problems arise which can be solved only with mutual efforts. The article discusses the in-house protection of archives in theatres and it summarizes the cultural institutions and other locations in which the archives related to the activities and history of theatres is kept.

Key words:

protection of archives created by theaters, electronic records, in-house protection of archives in theatres

Po podatkih Statističnega urada Slovenije je v letu 2011 v Sloveniji delovalo 44 gledališč (Statistični urad RS, 2013), vendar Register ustvarjalcev javnega arhivskega gradiva - RegUst našteva 13 gledališč (Gledališče Koper, Slovensko ljudsko gledališče Celje, Mestno gledališče Ljubljansko, Slovensko mladinsko gledališče Ljubljana, Slovensko narodno gledališče Opera in balet ter Drama Ljubljana, Slovensko narodno gledališče Maribor, Slovensko narodno gledališče Nova Gorica, Prešernovo gledališče Kranj, Mestno gledališče Ptuj, Lutkovno gledališče Maribor, Lutkovno gledališče Ljubljana, Gledališče Toneta Čufarja Jesenice), ki so, kot pove naslov, ustvarjalci javnega arhivskega gradiva. Torej so pri svojem poslovanju obvezani upoštevati tudi določbe Zakona o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (ZVDAGA, 2006) in Uredbe o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva (UVDAG, 2006). Za večino omenjenih gledališč so pristojni regionalni arhivi, Arhiv Republike Slovenije

* Dr. Bojan Himmelreich, arhivski svetovalec, Zgodovinski arhiv Celje, Teharska 1, 3000 Celje, Slovenija, kontakt: bojan.himmelreich@zac.si.

skrbi za gradivo Drame ter Opere in baleta Slovenskega ljudskega gledališča Drame v Ljubljani in za gradivo Gledališkega inštituta v Ljubljani.

Slovenski javni arhivi hranijo fonde 9 gledališč. Od tega štirje ne delujejo več (Zabavno gledališče Ljubljana, gradivo iz let 1950-1954, količina gradiva 0,1 tekočega metra; Gledališče za otroke in mlade Ljubljana, 1981-2005, 1,9 tm; Ljudsko gledališče Koper, 1949-1961, 0,6 tm; Gledališče Slovenskega Primorja Postojna, 1949-1954, 0,1 tm), eden pa je gradivo predal, čeprav k temu ni zavezan (Loški oder Škofja loka, 1945-2006, 7,0 tm). Med omenjenimi 13 z dolžnostjo predavanja svojega arhivskega gradiva so do sedaj to storili štirje (SNG Maribor, 1961, 3,0 tm; PDG Nova Gorica, 1954-2009, 1,7 tm; MG Ptuj, 1896-2001, 3,7 tm, SLG Celje, 1911-2013, 24,4 tm). Skupaj je tako v arhivih okoli 42 tm arhivskega gradiva gledališč.

Vendar je gradivo, ki so ga ustvarila gledališča na Slovenskem, razen v »njihovih« fondih v javnih arhivih, hranjeno še na mnogih drugih mestih v teh arhivih, prav tako pa še na bolj številnih mestih izven javnih arhivov.

Poleg naštetega gradiva je v slovenskih arhivih v mnogih fondih in zbirkah mogoče najti še veliko gradiva, ki ga niso ustvarila gledališča, a vseeno hranijo številne podatke o zgodovini gledališke dejavnosti na tleh današnje Republike Slovenije. Pri sledečem prikazu lokacij gradiva v in izven arhivov sem se trudil biti čim bolj temeljit, a se zavedam, da prav gotovo ni popoln.

V Pokrajinskem arhivu Maribor hranijo osebni fond gledališkega režiserja Emila Freliha (1933-2006), osebni fond Pivko Ljudevit, fond Uprave za regulacijo in gradnje (gradbeni spisi mariborskega gledališča), fond Ukinitveni komisar za društva, organizacije in združenja na Spodnjem Štajerskem (1941-1943).

V Zgodovinskem arhivu Ptuj hranijo v zbirki Muzejskega društva lepake in programe gledaliških predstav (1816-1943), tudi najstarejši gledališki program iz leta 1789. Ta arhiv hrani tudi veliko razglednic s stavbami slovenskih gledališč iz časa po letu 1894.

Pokrajinski arhiv Koper v fondu Družina Pellegrini hrani dokumente o stavbi in delu gledališča (1684-1835), gradivo o koprskem gledališču iz obdobja 1806-1824 je tudi v fondu Rodbina Cadamuro.

Zgodovinski arhiv Celje hrani pomemben osebni fond Fedor Gradišnik st. Vsebuje mnoge zapise o zgodovini večinoma celjskega in deloma drugih slovenskih gledališč od srede 19. do srede 20. stoletja, korespondenco z mnogimi gledališkimi ustvarjalci, fotografije predstav in igralcev, spise in fotografije o prenovi stavbe celjskega gledališča, gledališke liste, notne zapise ter dramska besedila slovenskih in drugih avtorjev.

Pokrajinski arhiv Nova Gorica hrani osebna fonda Riko Debenjak in Cestnik Jože, oba vsebujeta podatke o gledališčih.

Zgodovinski arhiv Ljubljana hrani Loški oder Škofja Loka, 1945-2006, 7,0 tm, razglednice Stanovskega gledališča, Deželnega gledališča - današnjega SNG Opera in balet Ljubljana in t. i. »Nemškega gledališča« - današnjega SNG Drama Ljubljana, načrte iz leta 1909 za »Nemško gledališče« itd., novomeška enota tega arhiva pa hrani gradivo Kazinsko društvo iz 30. let 19. stoletja.

Veliko arhivskega gradiva, ki se nanaša na zgodovino gledališč, je hranjenega v okviru arhivskih fondov, nastalih pri delovanju upravnih organov. To izvira iz reševanja zadev, ki nimajo povezave z umetniškim delom gledališč, temveč z njihovim upravnim poslovanjem (nameščanjem vodstva, gradnjami, vojno škodo, ustanovitvijo ali

ukinitvijo, tehničnimi pregledi, požarno varnostjo itd.). Moč ga je najti na vseh stopnjah uprave, od ministrstva za kulturo do najnižjih organov. Arhivsko gradivo o gledaliških hranijo tudi fondi Zveze kulturnih organizacij (od 1977 do konca 90. let), fondi kulturnih skupnosti (obstajale 1970-1989), fondi delavskih prosvetnih društev, najti ga je moč tudi v fondih družbenopolitičnih organizacij, ob tem pa še, poleg omenjenih, v osebnih fondih.

Arhiv Republike Slovenije v fondu SI AS 13 Višja gledališka direkcija v Ljubljani (1752-1880; 1,5 tm) hrani podatke o najemanju gledališča, inšpekciji stanovskega gledališča, inštrukcijah Višje gledališke direkcije glede vodenja gledališča, inventarju premičnin v gledališču, finančnem poslovanju, gledališki blagajni ter plačah, podpori. Hrani tudi gledališke, koncertne in artistske programe, vabila za ogled razstav voščenih figur, gledališka poročila in sporede, povpraševanja in ponudbe za nastavitve v gledališču v Ljubljani, podatke o nastanitvi gledaliških skupin in lastnikih lož. Omenjeni arhiv hrani še starejše gradivo, ki priča o gledališki dejavnosti na tleh današnje Republike Slovenije. Takšen je Letopis ljubljanskega jezuitskega kolegija - *Historia annua Collegii Societatis Jesu Labacensis*, v katerem leta 1598 omenijo prvo gledališko predstavo pri jezuitih, Izakovo daritev - *Immolatio Isaac*. Arhiv hrani tudi zapisnike o delovanju Dramatičnega društva, arhitekturne načrte in dokumente o delovanju Stanovskega gledališča. Hrani tudi nekaj osebnih fondov gledaliških ustvarjalcev (npr. Žarko Petan in Bojan Štih).

Poleg javnih arhivov je gradivo, ki priča o zgodovini gledališča na Slovenskem, moč najti še v ostalih javnih ustanovah za varstvo kulturne dediščine.¹

Slovenski gledališki inštitut (SLOGI) je bil ustanovljen 28. februarja 2014 in je pravni naslednik Slovenskega gledališkega muzeja, ustanovljenega 29. novembra 1952. Njegov prvi cilj je bilo zbiranje težko pregledne količine gradiva, ki so ga hranili arhivi slovenskih gledališč in zasebne zbirke. Ustanova se je lotila sistematičnega urejanja zbranega gradiva in začela izdajati zbirko Dokumenti, periodično publikacijo z dokumenti in članki o slovenski gledališki zgodovini. Ob stoletnici ustanovitve Dramatičnega društva (1967) je muzej prvič izdal Repertoar slovenskih gledališč, ki od leta 1994 redno izhaja kot Slovenski gledališki letopis.

Leta 1978 se je Slovenskemu gledališkemu muzeju pridružil samostojni (sprva dislocirani) filmski oddelek, ki je dotlej deloval v okviru Društva slovenskih filmskih delavcev v Ljubljani, leta 1996 pa se je ta oddelek muzeja pridružil Slovenski kinoteki.

Sedaj Inštitut sestavljajo bogato založena knjižnica, ki vsebuje referenčni strokovni material s področja slovenske in svetovne zgodovine gledališča in dramatike, ter drugi oddelki, ki skrbijo za različna področja gledališke zgodovine: arhiv rokopisov in člankov, kinoteka, video arhiv in zvočni arhiv. Redni dotok gradiva povečuje zbirke časopisne, video in zvočne dokumentacije, fotografij, gledaliških listov, knjig, kostumov, letakov, pisem, plakatov, rokopisov, scenskih maket, periodike, scenskih in kostumskih osnutkov ter drugega muzejskega gradiva. Hranijo posnetke gledaliških predstav slovenskih institucionalnih gledališč in zunajinstitucionalnih gledaliških skupin (od leta 1964) ter dokumentarnih in portretnih oddaj o gledališki dejavnosti. Gledališča so jim nekatere vrste gradiva (npr. kostumske skice) nekaj časa načrtno predajala. Hranijo tudi zapuščine igralcev. Glede na to, da inštitut nima možnosti za ustrezno hrambo gradiva, so v zanj pristojnem arhivu ocenili, da bi bilo nujno arhivsko gradivo tega muzeja čim prej prevzeti v Arhiv Republike Slovenije.

¹ Pri podatkih o gradivu izven arhivov se za pomoč zahvaljujem mag. Tei Rogelj iz Slovenskega gledališkega inštituta.

Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani v zbirki rokopisov hrani zbirke posameznikov, povezanih z delom gledališč (dramatiki, pisatelji, gledališki delavci, npr. Bratko Kreft, Josip Vidmar), ki obsegajo gledališke liste, plakate, letake, lepake, programe, kritike, programe sezon, dramska dela, fotografije, korespondenco z gledališči in članke o gledališčih, v slikovni zbirki pa hrani zbirko gledaliških plakatov (najstarejši je iz leta 1850). Med pomembnejšim gradivom naštejmo: prvo izdajo Linhartove pesniške zbirke Blumen aus Krain iz 1781, v kateri je objavljena njegova silhueta, ter prvih slovenskih iger Županova Micka iz 1790 in Ta veseli dan ali Matiček se ženi, nato prvo kritiko slovenske gledališke predstave, objavljeno leta 1789 v časopisu Laibacher Zeitung, najavo prve uprizoritve Matička leta 1848 v Novem mestu, tudi prvo izdajo Linhartove igre Miss Jenny Love itd.

Z delom gledališč povezano gradivo hrani tudi Univerzitetna knjižnica Maribor. O zgodovini Slovenskega narodnega gledališča Maribor pričajo fotografije in razglednice stavbe gledališča (najstarejša iz leta 1890), fotografije čevljarske in slikarske delavnice ter maskirnice in garderobe ter plakati predstav posameznih let iz obdobja 1974-1998. Knjižnica hrani tudi gledališke liste za posamezne predstave in propagandno gradivo ter letne repertoarje gledališča posameznih let Lutkovnega gledališča Maribor.

Plakat prve odigrane predstave v gledališču v Celju, na plakatu je datum 16. september 1849, hrani Osrednja knjižnica Celje.

Najstarejšo razglednico stavbe kakšnega slovenskega gledališča hrani Knjižnica Mirana Jarca v Novem Mestu. Prikazuje gledališče na Ptujju (1886).

Najstarejše slovensko gledališko gradivo (sinopse in najave gostujočih gledaliških skupin v Ljubljani) hrani Semeniška knjižnica v Ljubljani, medtem ko knjižnica Kapucinskega samostana Škofja Loka hrani original iz leta 1721.

Del virov za slovensko gledališko zgodovino je ohranjen v Narodnem muzeju Slovenije, npr. razpored lastnikov lož v Stanovskem gledališču, poročilo o požaru v Stanovskem gledališču, različne slikovne podobe Stanovskega gledališča itd.

Fotografsko gradivo, partizanske lutke, kostume, uporabljene v Slovenskem narodnem gledališču na osvobojenem ozemlju in Frontnem gledališču, hrani Muzej novejšje zgodovine Slovenije.²

Gradivo s področja gledališča (originale, predvsem pa preslikave) hrani tudi Center za teatrologijo in filmografijo Akademije za gledališče, radio, film in televizijo (AGRFT) Univerze v Ljubljani v svojem arhivu in mediateki. Ta zbirata, strokovno obdelujeta, hranita in varujeta arhivsko ter dokumentarno gradivo za potrebe pedagoškega procesa AGRFT kot tudi za potrebe zunanjih uporabnikov. Vsebujeta arhiv o umetniškem, raziskovalnem in pedagoškem delu AGRFT od leta 1945 dalje (ikonoteka, fotografska zbirka; naloge študentov AGRFT, rokopisno gradivo, nagrade ipd. ter kinoteka in videoteka gledališke, filmske in TV-produkcije AGRFT), referenčno gradivo o slovenskem, evropskem in svetovnem gledališču (fonoteka; kinoteka in videoteka; svetovna in slovenska ikonoteka (slikovno gradivo o zgodovini evropskega in slovenskega gledališča); dokumentacija o uprizoritvah v slovenskih gledališčih (letaki, časopisni izrezki, gledališki listi ipd.), zapuščine in rokopisno gradivo o zgodovini slovenskega gledališča in filma (zapuščina partizanskega gledališča iz časa II. sv. vojne in po njej ter zapuščine oseb, katerih delovanje je bilo povezano z gledališčem). Po

² Podatki na tej in predhodni strani so, poleg navedb Tee Rogelj, plod poizvedb na naslednjih spletnih straneh: <http://www.siranet.si/archivplansuche.aspx>, <http://arsq.gov.si/Query/archivplansuche.aspx>, <http://www.cobiss.si/scripts/cobiss?ukaz=getid&lani=sj> (maj 2014).

popisu iz leta 2012 so zbirke Centra obsegale 627.709 enot različnega gradiva. Od leta 2004 deluje pri Centru spletni gledališki in filmski katalog e-Kumba, ki uporabnikom omogoča vpogled v katalog fonda.³

Kulturni center Cankarjev dom v Ljubljani hrani okoli 25 tm gradiva gledališke dejavnosti od začetka svojega obstoja leta 1980 do danes. Arhiv obsega gledališke liste, plakate, klipinge, VHS-posnetke, v manjšem obsegu tudi DVD. Plakate v papirni obliki hranijo za čas do leta 2004, kasnejši so v elektronski obliki. Enako je s klipingi, ki so od leta 2005 hranjeni v elektronski obliki in tudi na mikrofilmu.

Arhiv Radia in televizije Slovenije hrani televizijske posnetke uprizoritev in posnetke radijskih iger. Zbirke obsegajo posnetke od leta 1957 do 2014. Hranijo 1472 posnetkov oddaj na temo »gledališče« in 1990 posnetkov na temo »drama«. Elektronsko vodeni podatki za kodo n 32/2 (dramska gledališča, tv drame, tv podlistki, pantomima, monodrama) za obdobje od 1989 do 2014 se nanašajo na zbirko 2973 posnetkov dnevnoinformativnih oddaj, 1846 posnetkov na magnetoskopskih trakovih, 582 posnetkov na kasetah, 27 filmskih trakov in 662 kosov presnetega gradiva s starih magnetoskopskih trakov. Podatki za kodi n 32/4 (lutkovni oder) in n 32/8 (mladinsko in otroško gledališče) za isto obdobje se nanašajo na 513 posnetkov dnevnoinformativnih oddaj, 925 posnetkov na magnetoskopskih trakovih, 87 posnetkov na kasetah, 35 filmskih trakov in 449 kosov presnetega gradiva s starih magnetoskopskih trakov. Zbirka fotografij vseh treh skupin obsega 1080 kosov. Kartoteka iz obdobja 1957-1989 obsega 4049 kartončkov s podatki o fotografijah, filmih in trakovih.⁴

ZASEBNO - NEPROFITNE ORGANIZACIJE

Gledališča delujejo tudi kot društva (Loški oder Škofja loka, Šentjakobsko, Zarja Trnovlje v Celju).

NEVLADNE ORGANIZACIJE

Spletni portal [sigledal.org](http://www.sigledal.org) je dostopen na naslovu <http://www.veza.sigledal.org/>. Predstavlja fotografije, posnetke gledaliških predstav, elektronske zbirke o posameznih gledaliških delavcih, domačih in tujih avtorjih, o gradivu, ki nastaja pri delu gledališč, itd.

SCCA - Ljubljana Center for Contemporary Arts, DIVA vsebuje digitalni arhiv video in novomedijske umetnosti (nastaja od 1995) - primeri gledaliških performansov. Dostopen je na strani <http://www.e-arhiv.org/diva/>.

Društvo sodobnih plesnih umetnosti - Mreža za sodobni ples hhrani posnetki domačih in tujih plesnih predstav.

Video arhiv Ljudmila (VAL) je projekt digitaliziranja in avdio-vizualnega arhiviranja umetniških projektov s področja uprizoritvenih umetnosti z namenom ohranjanja ter predstavljanja sodobne slovenske kulturno umetniške dejavnosti. Dostopno na VHS-kasetah v arhivu Ljudmila in na strani <http://val.ljudmila.org/si>.

³ Na spletni strani http://www.aqrft.uni-lj.si/arhiv_in_mEDIATEKA (vpogled 6. maj 2014).

⁴ Za posredovane podatke se zahvaljujem Aleksandru Lavrenčiču z Oddelka za arhiviranje in dokumentacijo RTV Slovenija.

ECLAP, European Collected Library of Artistic Performance Evropska zbirna knjižnica uprizoritvenih umetnosti (<http://www.eclap.eu>). Vsebuje 200 montiranih video posnetkov sodobnih uprizoritvenih umetnosti v Sloveniji, neposredno od avtorjev od leta 1991.

SloVid (Slovenski video arhiv), dostopen na strani <http://www.slovid.com>, video portal, kamor je mogoče shraniti najljubše video posnetke spletnih strani.

ZASEBNO - POSAMEZNI AVTORJI, ZBIRALCI

Kostumske in scenske skice pa zelo pogosto hranijo avtorji sami, prav tako drugo gradivo, npr. Vojko Vidmar.

Pomemben in najbolj sistematičen arhiv avdio-video posnetkov ter fotografij predstav hrani avtor Tone Stojko, ki je skupaj s sinom ustanovil Prodok d. o. o. (<http://www.youtube.com/user/prodoktv>). Tone Stojko je pričel sistematično fotografirati slovenske gledališke predstave leta 1972. Naredil je tudi številne fotografske portrete slovenskih gledališnikov. Fotografiranje predstav je opustil, še vedno pa snema uprizoritve nekaterih slovenskih gledališč. Dejaven je tudi v Društvu za ohranjanje gledališke dediščine, delujočem od leta 2000.

Če se povrnemo k arhivskemu gradivu gledališč v »njihovih« lastnih fondih v javnih arhivih in k že omenjenemu podatku o njihovem skromnem številu, si neizogibno postavimo vprašanje: zakaj tako malo? Pri poizvedovanju v arhivih glede omenjenega vprašanja sem dobil različne odgovore, ki lepo ilustrirajo, kako gledališča gledajo na svoj položaj in njihove dolžnosti glede stikov s pristojnimi arhivi.

Iz ohranjene dokumentacije enega od gledališč⁵ je mogoče lepo zaznati odnos te ustanove do arhivskega gradiva in do pristojnega arhiva. Med drugim so v odgovoru na poizvedbe o stanju njihovega dokumentarnega gradiva pristojnemu arhivu 3. novembra 1997 zapisali: *".../ Glede gradiva, ki se nanaša na umetniško podobo gledališča /.../ sem že takoj opozorila na to, da mu gledališče ne more izročiti materialov, ki jih hrani v manj kot 3 izvodih (to smo dolžni hraniti sami) in tudi ne materialov, ki imajo umetniško vrednost (kostumske in scenografske skice) in jih hranijo tudi ostala slovenska gledališča. Glede fotografij ter kritik, ocen in člankov, ki so izšli o predstavah gledališča, sem povedala, da jih pri svojem delu redno potrebujemo in jih zato ne moremo dati v hrambo pokrajinskemu arhivu. /.../"*⁶

V drugem gledališču so podatki o pregledu stanja dokumentarnega gradiva pokazali naslednje stanje: *»Podatki, ki nastajajo pri poslovanju, so popolnoma avtomatizirani in podprti z informacijsko tehnologijo. Glede na vrsto dokumentacije je poslovni proces organiziran tako, da posamezne kategorije gradiva nastajajo izključno s pomočjo informacijske tehnologije (posnete predstave, fotografije), druge poleg tega še na klasičnih nosilcih (programi, vabila), nekatere pa samo v papirni obliki (prospekti, kritike, besedila posameznih predstav). Hranijo približno 30 tm gradiva (teksti, knjige, fotografije, CD ROM-i, diskete, kasete, CD-ji) ter za približno 3 tm plakatov, načrtov, kart. Od leta 1947 imajo vso evidenco v elektronski obliki -*

⁵ Imena gledališč so namenoma izpuščena.

⁶ Izjave o stanju v arhivih gledališč so mi posredovale kolegice, pristojne za gradivo ustvarjalcev s področja kulture iz Arhiva republike Slovenije in vseh regionalnih arhivov (Marija Grabnar, dr. Mateja Jeraj, Nataša Kekec Majerič, Mirjana Kontestabile Rovis, mag. Marjana Kos, Gordana Šovegeš Lipovšek, Ivanka Uršič), za kar se jim najlepše zahvaljujem.

podatki so vneseni v računalnik. V ta namen imajo izdelan lasten računalniški program, ki je nastal s pomočjo računalniškega strokovnjaka in arhivarke. Vse podatke sproti vnašajo v bazo podatkov, istočasno pa ohranijo tudi papirno dokumentacijo. Hranijo specifično gradivo: gledališke liste, vezane tekste, plakate, fotografije, knjige predstav, VHS kasete, DVD-je, CD-je, gledališke liste, mape sezon, mape igralcev,... V elektronski obliki poslujejo s pristojnimi organi od leta 2003. Pri elektronskem poslovanju so jim v pomoč zunanji izvajalci. Poslužujejo se aplikacij na osebnih računalnikih, centraliziranih baz podatkov, aplikacij za digitalizacijo gradiva, imajo pa tudi spletno predstavitev.«

Povsem drugačno zgodbo, kot pri gornjem, kjer so povsem pripravljeni na sodelovanje s pristojnim arhivom, pove arhivistka, ki sodeluje z drugim gledališčem: »Ti ljudje so zelo ponosni na svoj status in delo. Imajo neko gospo arhivarko, h kateri hodijo študenti po gradivo za diplomske naloge. Gradivo je sicer lepo urejeno in gospa se trudi, je pa zato tudi temu primerno ljubosumna na nas, ki smo Taliji neposvečeni. Po njenem mnenju mi ne bi znali pravilno urediti in obravnavati njihovega gradiva. In seveda njihovo gradivo ne spada med vso to kramo, ki jo mi že stoletje in več hranimo. Skratka, njihovo gradivo je »naj« in mi mu nismo dorasli in nepojmljivo bi bilo, da bi se njihovo zlata vredno gradivo hranilo v družbi z vsem ostalim gradivom našega skromnega in neuglednega arhiva. Gospa je jasno in glasno izrazila željo, da bi v gledališču sami hranili gradivo, vendar smo ji nekako dopovedali, da nimajo ustreznega kadra oz. ne zadostujejo zakonskim zahtevam.«

Za bolj ilustrativen opis navedimo še nekaj krajših citatov iz poročil o stanju v slovenskih gledališčih:

»Po nastanku samostojne slovenske države, v času delitve zavoda na tri javne zavode, naj bi precejšen del gradiva zgorel (izjava gospe namestnice direktorja), /.../«

»V tej ustanovi v zadnjih letih ni bilo osebe, odgovorne za varstvo dokumentarnega in arhivskega gradiva ter za sodelovanje s pristojnim arhivom. Uslužbenka, ki je opravljala te naloge, se je leta 2011 upokojila, sredstev za novega uslužbenca, ki bi se ukvarjal s tem področjem, pa od pristojnega ministrstva niso dobili.«

»Sodelovanje z ustvarjalcem je problematično, ker se direktor kljub načelni pripravljenosti za sodelovanje z arhivom v zadnjih mesecih ni odzval na številna pisma po elektronski pošti, niti ni odgovarjal na telefonske pozive. Sicer pa je bil direktor v pisni obliki natančno obveščen o zakonskih obveznostih javnopravnih oseb glede ravnanja z arhivskim gradivom.«

Glede stanja urejenosti, materialnega varovanja, volje vsakokratnega vodstva za sodelovanje ali njegovega pogostega menjavanja, financiranja in kadrovske zasedbe je torej situacija v slovenskih gledališčih zelo pisana. Ponekod skrbijo zanj vzorno, drugod je hranjeno v neprimernih prostorih in z neprimerno opremo. Za mnoge je bilo sprejeto navodilo o odbiranju, ki pa se ne izvaja. Načini odlaganja niso enotni. Ponekod so pričeli s posodabljanjem upravljanja z dokumentarnim gradivom (klasifikacijski načrt). Opazno je ločevanje gradiva, ki nastane pri splošnem poslovanju, in t. i. umetniškega gradiva (besedila predstav, scenske in kostumske skice, fotografije, zvočno/slikovni ter v zadnjem času digitalni zapisi predstav, plakatov, gledaliških listov). Za prvega niso toliko zainteresirani, pri drugem je stanje različno.

Med stališči gledališč do predajanja svojega arhivskega gradiva v pristojne arhive so velike razlike. Nekateri ga nikakor ne bi predali, ker imajo izrazito odklonilen odnos do arhivov. Zaposleni v njih naj ne bi poznali njihovega gradiva in ga torej tudi ne bi

bili sposobni urediti, njihovo arhivsko gradivo tudi sicer sploh ne sodi med staro kramo, ki jo hranijo. Zlasti naj bi to veljalo za gradiva umetniške vrednosti ali za vrste gradiva, ki ga pri delu potrebujejo sami ali ga pogosto posredujejo zunanjim interesentom. Spet drugje ne kažejo nikakršnega nasprotovanja do predajanja arhivskega gradiva v arhive, še zlasti tam, kjer imajo prostorske težave.

V SLG Celje upoštevajo arhivsko zakonodajo in zgledno sodelujejo z za njih pristojnim Zgodovinskim arhivom Celje (ZAC). Najstarejši dokumenti o sodelovanju med obema segajo v 60. leta prejšnjega stoletja. Svoje dokumentarno gradivo v SLG Celje ohranjajo, materialno varujejo, arhivu posredujejo njegove popise ter iz njih na podlagi navodil arhiva odbirajo in mu predajajo arhivsko gradivo. Predaj arhivskega gradiva je bilo že več, prva leta 1983, do sedaj zadnja leta 2013. V ZAC sedaj hranimo 24,4 tm gradiva SLG, časovno pa zajema več kot celo stoletje (1911-2009). Gradivo smo v arhivu uredili, mu izboljšali tehnično opremo, znova popisali, popis pa je pod oznako SI_ZAC/0900 Slovensko ljudsko gledališče Celje javno dostopen v fizični obliki v arhivu kot tudi preko vzajemne podatkovne zbirke slovenskih regionalnih arhivov SIRAnet.⁷ Gradivo fonda obsega gradivo, nastalo v zvezi z umetniškim delom, delom tehničnega osebja in pri upravno-organizacijskem poslovanju. Fond je razdeljen v serije, v veliki meri upoštevajoč ureditev, ki mu jo je dal že ustvarjalec. To je najbolj očitno pri »umetniškem« delu. Fotografije, plakate, gledališke liste, ocene, priložnostne zapise posameznih predstav so v prvih obdobjih lepili v velike albume posameznega ali več zaporednih let, ki tvorijo nerazdružljive celote in so kot take tudi hranjeni v arhivu. V naslednjih desetletjih so omenjene kategorije gradiva hranili in predali v arhiv ločeno in jih sedaj hranimo v ločenih serijah. Nato so spremenili način odlaganja in hrambe naštetih vrst gradiva predstav, ki jih sedaj v arhiv prevzemamo v t. i. »mapah predstav«, ki zopet združeno hranijo fotografije, plakate in gledališke liste posameznih predstav. Našteti kriteriji niso veljali za napovednike predstav, scenarije, kostumske in scenske skice, notno gradivo ter kritike in ocene, ki ves za čas sestavljajo ločene serije.

Gradivo, ki hrani podatke o delu tehničnega osebja in o upravno organizacijskem poslovanju, je zbrano v 6 serijah (zapisniki in pravilniki; personalne mape; spisi po letih; dnevi komedije; gradivo sindikata ter varovanje, obrambno načrtovanje in požarna dejavnost). Personalne mape, ki jih sicer ne uvrščamo v arhivsko gradivo, smo kljub temu pregledali in v arhiv smo prevzeli le mape igralcev, dramaturgov, režiserjev in vodstvenega osebja.

Gradivo je v arhivu hranjeno v arhivskih škatlah in mapah, prilagojenih velikosti in obliki gradiva ter v kovinskih predalnikih. Vse tehnične enote fonda, ki vsebujejo fotografije, ter scenske in kostumske skice in zato zahtevajo posebne mikroklimatske pogoje hrambe, so hranjene v posebnem klimatiziranem prostoru. Večina fotografij je zaščiteneh z brez kislinim papirjem.

Ob zadnjem prevzemu smo v arhiv dobili novo vrsto nosilcev v gledališkem gradivu: DVD-zapise predstav. Te od leta 2003 zapisujejo na ta nosilec. S snemanjem predstav so začeli že leta 1998, vendar na VHS-kasetah. Nastalo jih je okoli 100 in za arhiv predstavljajo novo nalogo, saj jih bomo morali prenesti v digitalno obliko.

Število uporabnikov arhivskega gradiva gledališča v čitalnici arhiva je v primerjavi z vsemi majhno.

⁷ Dostopno na: <http://www.siranet.si/archivplansuche.aspx>.

Iz zahtev ZVDAGA sledi, da vsa gledališča, ki iz svojega dokumentarnega gradiva (nastalega do leta 1984) še niso odbrala arhivskega gradiva in ga predala pristojnemu arhivu, kršijo del zakonodaje. Ravno tako to velja za vsa tista, ki ga imajo več kot 30 tekočih metrov in ga hranijo izven osrednjega, samo zanj namenjenega prostora, torej v pisarnah, hodnikih, kletih ... Za takšno ravnanje naštevajo različne razloge, vendar ti niso v skladu s tistimi pogoji, ki jih mora izpolnjevati javnopravna oseba, ki želi zagotavljati varstvo lastnega arhivskega gradiva. Izpolnjevati pogoje za zagotavljanje zakonsko skladnega varstva lastnega arhivskega gradiva je po sprejemu novele ZVDAGA zelo težko. Za gledališče bi to predstavljalo veliko breme. V sedanjih družbenih/finančnih razmerah je že pogoj ustreznih prostorov in opreme za hrambo gradiva zelo težko dosegljiv, posebna finančna postavka v finančnem programu zavoda za delo varstvo arhivskega gradiva ravno tako. Že varstvo klasičnega (»papirnega«) gradiva je zahtevno, pri strojno berljivih, v zadnjem času digitalnih gradivih pa so stvari še veliko bolj zahtevne in zahtevajo velika finančna sredstva. Še težje je uresničljiva prava kadrovska zasedba na mestu »arhivarja«. Koliko gledališč ima za to delo posebej zaposlenega? Koliko si jih lahko privošči namestitev fakultetno izobraženega z opravljenim strokovnim izpitom, kot ga opravljamo arhivisti v javnih arhivih? Večina gledališč torej še ne izpolnjuje vseh pogojev ZVDAGA in UVDAG, zato je upravičena gotovost, da jih tudi v prihodnje ne bodo. Zato pa lahko prihaja do uničevanja, poškodovanja ali odtujitve arhivskega gradiva gledališč.

Navedimo še nekaj razlogov več za sodelovanje med arhivi in gledališči:

- Zdi se, da so gledališča pri želji po lastnem varstvu gradiva usmerjena predvsem v hrambo »umetniškega« dela gradiva. A tu so še ostale kategorije gradiva, ki imajo tudi svoj pomen za ohranjanje skupnega spomina o delu gledališča (zapisniki, plani, poročila, kadrovske zadeve, korespondenca ...). Teh se hitro nabere velika količina.
- Gradivo gledališč, ki bi ga ta sama hranila, ne bi bilo vključeno v vzajemni podatkovni zbirki slovenskih regionalnih arhivov SIRAnet ali v podatkovni bazi ARS. S tem bi bil dostop do njega znatno težji kot če bi ga hranil javni arhiv. Dokaz, da dostop do gradiva, ki je hranjeno v arhivih, ni nikakor omejen, so objave gradiva iz SLG Celje na portalu Slgledal.⁸
- Javni arhivi imajo možnost izvajanja enostavnejših konservatorskih in restavracijskih posegov na gradivu.
- V primeru predajanja arhiva gledališč v arhive bi to bilo hranjeno v 7 arhivih, v primeru lastnega varstva bi to bilo razdrobljeno na 13 gledališč.
- Dostop do gradiva je za zainteresirane vsekakor lažji v arhivih. Ti imajo dobro opremljene čitalnice, tudi za delo z digitaliziranim gradivom. Željeno gradivo je mogoče naročiti tudi po telefonu ali z elektronsko pošto. Ravno tako je možno brez dolgih časovnih rokov dobiti kopije gradiva.
- V sklopu ene svojih osnovnih dejavnosti, posredovanje kulturnih vrednot v zvezi z arhivskim gradivom, arhivi pogosto pripravljajo razstave ali publikacije. Gledališča bi v sodelovanju z arhivi pri pripravi le-teh lahko le pridobila.

⁸ Primeri navedenega so dostopni na: http://www.repertoar.sigledal.org/predmet/txt%3ACarovnicaSLGC_NoviTednik, http://www.repertoar.sigledal.org/predmet/img%3ASLGC_1977_berk_0002 in http://www.repertoar.sigledal.org/predmet/txt%3ACarovnicaSLGC_DragoMedved.

- S predajo arhivskega gradiva gledališč (ali katerega koli drugega ustvarjalca) se to prenese v polje profesionalnega odločanja o njem, saj je pri ustvarjalcu mnogokrat prepuščeno prepotentnim, nestrokovnim odločitvam »malih bogov«, ki trenutno opravljajo vodstvene naloge.

Primerna rešitev za ustrezno varstvo in ohranjanje kulturne dediščine naših gledališč je le v sodelovanju z javnimi arhivi. Slednji imajo prostorske, tehnične, kadrovske, organizacijske in tudi finančne prednosti, saj je varstvo arhivskega gradiva srž njihovega nastanka in obstoja. Vse javnopravne osebe se s predajo svojega gradiva javnemu arhivu le razbremenijo velikih obveznosti, hkrati pa, kar je še bolj pomembno, zagotovijo strokovno neoporečno hrambo svojega arhivskega gradiva.

VIRI IN LITERATURA:

- Himmelreich, B. (2013). Lastno varstvo arhivskega gradiva kulturnih ustanov? Ne! V Gostenčnik, N. (ur.). *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja : arhivi in ustvarjalci gradiva : stanje in perspektive : zbornik mednarodne konference, Radenci, 10.-12. april 2013*, str. 37-44. Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor.
- Online poizvedbe po podatkih v arhivskem gradivu. Dostopno na: <http://www.siranet.si/archivplansuche.aspx>, http://www.agrft.uni-lj.si/arhiv_in_mEDIATEKA, <http://arsq.gov.si/Query/archivplansuche.aspx>, <http://www.cobiss.si/scripts/cobiss?ukaz=getid&lang=si>.
- Register ustvarjalcev javnega arhivskega gradiva. Dostopno na: <https://apl.ars.gov.si/regust/index.htm>.
- Statistični urad Republike Slovenije et al. (2013). *Državna statistika v letu 2012; Poročilo o izvajanju Letnega programa statističnih raziskovanj za 2012: Statistični urad Republike Slovenije*. Dostopno na: <http://www.stat.si/PrikaziDatoteko.aspx?id=6873>.
- Uredba o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva. (2006). Uradni list RS, št. 86.
- Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih. (2014). Uradni list RS, št. 51.
- Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih. (2006). Uradni list RS, št. 30.

SUMMARY

Bojan HIMMELREICH*

PROTECTION OF ARCHIVES CREATED BY THEATRES KEPT IN PUBLIC ARCHIVES AND ELSEWHERE IN SLOVENIA

Article aims to present cooperation between The Historical Archives Celje and The Slovene National Theatre Celje and exposes problems occurring in relations between public archives and theatres in Slovenia. According to data provided by The Statistical Office of the Republic of Slovenia there were 44 theatres in Slovenia in 2011, but only 13 of them were included in RegUst (Registry of Creators of Public Records). Slovene public archives keep 9 fonds created by theatres. Some theatres are not willing to transfer their archives due to their negative opinion about the public archives and their employees. They are supposed to be not competent enough to deal

* Bojan Himmelreich, Ph. D., archival councillor, Historical Archives Celje, Teharska 1, 3000 Celje, Slovenia, contact: bojan.himmelreich@zac.si.

with archives created in theatres. It should not be kept together with other »old junk«, dealt with in public archives. This goes especially for archives of artistic value or for those frequently used by theatres themselves or by visitors. On the other hand, there are theatres which have no objections about transferring their archives to public archival institutions, especially those which have inadequate storage place.

The example of a good cooperation between a theatre and the public archives in Celje started decades ago. There are numerous problems concerning the archives created by theatres in the process of transfer and storage (specific types of archives, especially electronic), which can be dealt with only by mutual activities of parties involved.